

**Василь Крат,
суддя Верховного Суду**

Огляд специфіки регулювання окремих цивільних відносин під час воєнного стану

I. Загальні зауваги

В ЦК України міститься незначна кількість випадків, за яких законодавець урегулював ті чи інші цивільні відносини дотичні до воєнних дій або воєнного стану:

оголошення фізичної особи померлою (стаття 46 ЦК України);

зупинення перебігу позовної давності якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан (пункт 4 частини першої статті 263 ЦК України);

не вважаються примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншими рішеннями суду, а також робота чи служба відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан (абз. 2 частини 3 статті 312 ЦК України);

в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості (частина 2 статті 353 ЦК України)¹.

У підпунктах 2, 8, 11 пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX² (далі – Закон № 2120-IX) урегульовано застосування окремих цивілістичних конструкцій в період воєнного стану.

II. Дія в часі підпунктів 2, 8, 11 пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2120-IX

За загальним правилом дія актів цивільного законодавства спрямована на майбутнє. У зв'язку з цим законодавець передбачає, що акти цивільного законодавства регулюють відносини, які *виникли з дня набрання ними чинності*.

КЦС ВС зауважив, що «тлумачення статті 5 та пункту 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України свідчить, що за загальним правилом, дія актів цивільного законодавства в часі має

¹ Див.: Крат В. Реквізиція в цивільному праві. URL: <https://t.me/glossema/94>

² Голос України. – від 17 березня 2022 року. – № 58 (7808). URL: http://www.golos.com.ua/tmp/iwzkob_170322.pdf

футороспективний характер, тобто спрямована на майбутнє. У зв'язку з чим законодавець передбачає, що акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності».³

Під зворотною (ретроактивною) дією варто розуміти поширення дії актів цивільного законодавства на відносини, що виникли до набрання ними чинності.

У доктрині приватного права виокремлюється два випадки зворотної дії норм цивільного законодавства:

по-перше, цей випадок установлено у ч. 2 ст. 5 ЦК України, і стосується ситуацій, за яких акт цивільного законодавства пом'якшує або скасовує цивільну відповідальність особи;

по-друге, законодавець на свій розсуд може встановлювати спеціальні випадки зворотної дії актів цивільного законодавства. Зазвичай вони стосуються поширення дії норм нового закону на відносини, що не були врегульовані до його прийняття або регулювалися не повною мірою⁴.

У пункті 1 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2120-ІХ передбачено, що «Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування».

У пункті 1 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 вказано, що «Ввести в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року»⁵.

Аналіз підпунктів 2, 8, 11 пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2120-ІХ свідчить, що

законодавець пов'язує наявність специфіки в регулюванні окремих цивілістичних конструкцій із наявністю правового режиму воєнного стану;

частина змін, зокрема передбачена підпунктом 2, 8, охоплює собою скасування цивільно-правової відповідальності;

в окремих випадках застосовується формулювання «нараховані включно з 24 лютого 2022 року» (підпункти 2, 8).

Тому підпункти 2, 8, 11 пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2120-ІХ мають зворотню дію в часі та повинні застосовуватися із 24 лютого 2022 року.

ІІІ. Окремі особливості регулювання щодо обчислення цивільно-правових строків

Згідно пункту 19 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану строки, визначені

³ Постанова КІС ВС від 03.03.2020 в справі № 686/7590/18. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88017547>.

⁴ Див.: Крат В.І. Коментар статті 5 Дія актів цивільного законодавства в часі // Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків : ЕКУС, 2020. – С. 49 – 60.

⁵ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>

статтями 257–259, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 цього Кодексу, продовжуються на строк його дії.

Внаслідок закріплення пункту 19 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України законодавець передбачив продовження окремих строків на час дії воєнного стану.

Які строки продовжуються:

(а) *загальна та спеціальна позовна давність* (статті 257–259, 681, 728, абз. 2 ч. 4 статті 362, ч. 1 статті 786, ч. 2 ст. 1293 ЦК України);

(б) *інші цивільні строки*. По-перше, строк здійснення переважного права (абз. 2 ч. 2 статті 362 ЦК). По-друге, строку поруки (ч. 4 статті 559 ЦК).

III. Окремі особливості регулювання наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання) за договором позики чи кредитним договором

Тлумачення пункту 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України свідчить, що законодавець передбачив особливості у регулюванні наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання) певних грошових зобов'язань. Така особливість проявляється:

(1) *в періоді існування особливих правових наслідків*. Таким є період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування;

(2) *в договорах на які поширюються специфічні правові наслідки*. Такими є договір позики, кредитний договір, і в тому числі договір про споживчий кредит;

(3) *у встановленні спеціальних правових наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання)*. Такі наслідки полягають в тому, що позичальник звільняється від відповідальності, визначеної частиною 2 статті 625 ЦК, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. У разі якщо неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем).

IV. Окремі особливості регулювання наслідків прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за договором про споживчий кредит

Аналіз пункту 6-1 розділу IV Прикінцеві та перехідні положення Закону України «Про споживче кредитування» дозволяє стверджувати, що законодавець визначив особливості у регулюванні наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання) грошових зобов'язань, які виникли на підставі договору про споживчий кредит. Така особливість проявляється:

(1) *в періоді існування особливих правових наслідків.* Таким є період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування;

(2) *в договорах на які поширюються специфічні правові наслідки.* Таким є договір про споживчий кредит, в тому числі: договори, що містять умову про споживчий кредит у формі кредитування рахунку зі строком погашення кредиту до одного місяця; договори позики, що не передбачають сплати процентів чи будь-яких інших платежів за користування наданими за такими договорами грошовими коштами; кредитні договори, метою яких є надання споживачу права вчиняти правочини з фінансовими інструментами, якщо такі правочини вчиняються за участю чи за посередництвом кредитодавця або іншого професійного учасника ринку цінних паперів; кредити, що надаються за договорами, укладеними в результаті врегулювання спору шляхом укладання мирової угоди, затвердженої судом; кредити, що надаються виключно в рамках відповідних державних програм або програм органів місцевого самоврядування визначеному колу фізичних осіб і передбачають окремі, визначені такими програмами, умови кредитування, у тому числі виплату процентів за користування кредитом; несанкціонований овердрафт, що є перевищенням суми операції, здійсненої за рахунком, над сумою встановленого кредитного ліміту, що обумовлений договором між кредитодавцем та споживачем і не є прогнозованим за розміром та часом виникнення; кредити, що надаються ломбардами у разі передання предмета застави на збереження ломбарду, за умови що зобов'язання споживача обмежуються вартістю предмета застави;

(3) *у встановленні спеціальних правових наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання).* Такі наслідки полягають в тому, що:

споживач звільняється від відповідальності перед кредитодавцем за таке прострочення (невиконання, часткове виконання);

в разі прострочення (невиконання, часткове виконання) споживач звільняється, зокрема, від обов'язку сплати кредитодавцю неустойки (штрафу, пені) та інших платежів, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) споживачем зобов'язань за таким договором. У разі якщо неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за таким договором, підлягають списанню кредитодавцем.

забороняється збільшення процентної ставки за користування кредитом з причин інших, ніж передбачені частиною четвертою статті 1056-1 ЦК України, у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит у в період існування особливих правових наслідків.

V. Специфіка регулювання окремих аспектів іпотечних відносин

У пункті 5-2 розділу VI Прикінцеві положення Закону України «Про іпотеку» зупинив дію статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), статей 41, 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах).

Зупинення дії вказаних норм:

по-перше, стосується періоду дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування;

по-друге, поширюється на договори іпотеки за якими нерухоме майно, що належить фізичним особам перебуває в іпотеці та забезпечує виконання за споживчими кредитами.

У разі укладення договору іпотеки *після дня набрання чинності Законом № 2120-IX* (тобто після 17 березня 2022 року), або у випадку за погодженням сторін внесення змін до договорів після дня набрання чинності Законом № 2120-IX в частині продовження строків виконання зобов'язань та/або зменшення розміру процентів, штрафних санкцій зупинення дії статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), статей 41, 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах) Закону України «Про іпотеку» не відбувається.